

uvodnik Foreword

Tražitelj istine, učitelj mišljenja i genij realnosti

Uz 800. obljetnicu rođenja Tome Akvinskoga (1225.–2025.)

*Anto Gavrić**

Velike obljetnice rođenja, smrti i kanonizacije prigoda su da ponovno uronimo u život i djelo Tome Akvinskoga (1225.–1274.), dominikanca, teologa, filozofa, metafizičara, mistika, pjesnika, humanista, sveca, crkvenoga naučitelja, zaštitnika katoličkih sveučilišta, škola i akademija, Andeoskoga Naučitelja (Doctor Angelicus). Zajednički Naučitelj (Doctor Communis) i danas je relevantan ne samo za Crkvu, filozofiju i teologiju, nego i šire, njegova misao privlači i nadahnjuje i nakon osam stoljeća. Drugi vatikanski koncil izričito ističe da je sv. Toma poseban učitelj i voditelj, uzor mislilaca jer je pokazao kako vjera i razum teže za jednom istinom. Papa sv. Pavao VI. naziva ga apostolom istine, koji uskladuje tradiciju s napretkom. Papa sv. Ivan Pavao II. proglasio ga je Naučiteljem Čovječnosti (Doctor Humanitatis) 1980., a u enciklici *Fides et ratio* (1998.) istaknuto je da je učitelj mišljenja te primjer na koji se način ispravno bavi teologijom (FR 43). Papa Benedikt XVI. govori o njemu kao o izvanrednom uzoru za teologe. Papa Franjo, kao i njegovi predšasnici, često citira svetog Tomu.¹

Jedan od najvećih teologa 20. stoljeća, francuski dominikanac Yves Congar (1904.–1995.), angažiran u ekumenskim gibanjima i utjecajan na Drugom vatikanskom koncilu, svjedočeći da najbolje od svojega rada duguje sv. Tomi, ističe: »Za mene je sveti Toma učitelj mišljenja, on može oblikovati um i rasuđivanje. U svim svojim spisima pokazao je veliko poštovanje prema istini. Bio je uzor odanosti i intelektualnoga poštenja, tražio je istinu gdje ju je god mogao naći. Nije samo ponavljao zaključke koje je oblikovao jednom zauvijek. Cijeli život tražio je nove tekstove i nove prijevode s grčkoga ili arapskoga jezika. Kao čovjek dijaloga, sveti je Toma često ulazio u raspravu s 'hereticima' svojega doba. Sveti Toma simbol je otvorenosti duha, genij realnosti. Trebali bismo ostati vjerni njegovu duhu... Drugi vatikanski koncil svetog Tomu predložio je za učitelja. To ne znači jednostavno ponavljanje i isključivanje drugih teologa. To više znači da učimo pod

* Prof. dr. sc. Anto Gavrić, Sveučilište u Zagrebu Fakultet filozofije i religijskih znanosti. Adresa: Jordanovac 110, 10000 Zagreb, Hrvatska. ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-8137-727X>. E-adresa: anto.gavric@ffrz.unizg.hr

1 Primjerice, u apostolskoj pobudnici *Evangelii gaudium* i poslijesinodalnoj apostolskoj pobudnici *Amoris laetitia* dvadesetak je izravnih citata djela sv. Tome (Bonino, 2016). Crkveno učiteljstvo inzistira na Tominoj aktualnosti i ističe neusporedivu vrijednost njegove filozofije (usp. FR 43, 78; Ivan Pavao II., 1998).

njegovim vodstvom, slijedimo njegov duh. Sumnjam da je moguće naći boljeg intelektualnog vodiča« (Granfield, 1967, 247–248).

Akvinčeva je filozofija bitno dijaloški otvorena (FR 43; Gavrić, 2000, 73). To je filozofija bitka koja se odlikuje realizmom i objektivnošću jer je filozofija onoga što bitak jest, a ne pukoga pojava, odnosno kako se čini da jest. U Akvinčevu djelu uočava se napetost koja postoji između istine u stvarnosti (*veritas rerum*) i mišljenja koja ljudi imaju (*quid homines senserint*). Akvinac uzima u obzir oba vida, te kaže da se, s jedne strane, filozofiju ne smije svesti samo na proučavaju povijesnih autoriteta jer se time dokida pravo i značenje razuma. S druge strane, ni povijest se ne smije zanemarivati jer dostojanstvo i autoritet povijesti proizlaze iz činjenice da je Istina govorila u povijesti. U zauzetom traženju istine Toma nastoji uvijek pojmiti istinu u zbiljnosti uzimajući u obzir kako se ljudska misao prenosila kroz povijest.

U djelima sv. Tome primjećuje se brižnost da raznim autoritetima potkrijepi svoja stajališta. Akvinac tako ne razmišlja u nekom imaginarnom, zatvorenom, uskom svijetu, nego je u dijalogu sa svim njemu dostupnim misliocima, kršćanskim i nekršćanskim autorima. Njegov cilj nije proučavati i širiti ono što je mislio Aristotel, nego ga zanima zauzeto traganje za istinom. U tom smislu često je citirana poznata rečenica iz Tomina komentara na Aristotelovo djelo *O nebu*: »Filozofija se ne proučava radi toga da se zna što su ljudi mislili, nego što je istina u zbilji« (Toma Akvinski, 2005, 71).² Toma je, jer je tražio i ljubio istinu, često ponavljao tvrdnju, koja potječe od Ambroziastera: »Sve što je istinito, tkogod to rekao, dolazi od Duha Svetoga« (Toma Akvinski, 1988, 1051; *Sth I–II*, q. 109, a. 1, ad 1).³ Tako je podsjećao da istina zahtijeva od nas da je prihvatimo od koga god ona dolazila i da joj, oprezno propitkujući domete novih znanstvenih spoznaja, budemo otvoreni i raspoloživi (Novina i Gavrić, 2018). Tomu je vodila nesebična i žarka ljubav prema istini te je nastojao pronaći metodu koja bi mogla pomiriti razum i autoritet, uzimajući u obzir zakonitosti vlastite svakomu području. Stoga papa Ivan Pavao II. u enciklici *Fides et ratio* ističe: »Sveti Toma je rođeni primjer svima onima koji traže istinu. U njegovu razmišljanju zahtjevi razuma i snaga vjere pronašli su najdublju sintezu koju je ljudsko mišljenje ikad doseglo, zato što je korjenito čuvao osobitost objave, a da nikad nije ponižavao put koji je vlastit razumu« (FR 78).

Oblik koji kod Tome poprima skolastička metoda predstavlja na neki način najviši doseg svih nastojanja koja su mu prethodila, te posebno ističe mjesto i

2 »Studium philosophiae non est ad hoc quod sciatur quid homines senserint, sed qualiter se habeat veritas rerum.«

3 »Omne verum, a quocumque dicatur, est a Spiritu Sancto.« O jedinstvu istine kod Tome usp. FR 44. Učiteljstvo Crkve prepoznaje i cijeni tu njegovu žarku težnju za istinom, a njegova je misao uvijek u perspektivi univerzalne objektivne i transcendentne istine te je s pravom nazvan "apostolom istine". Upravo zato što je bezrezervno tražio istinu, znao je u svojem realizmu prepoznati njezinu objektivnost. Njemački književnik i nobelovac Heinrich Böll naziva Tomu »genijem objektivnosti i temeljitosti« i rado bi s njim razgovarao o atomskim bombama, naoružavanju, razoružanju, o kršćanstvu kršćanskih stranaka, drogama, samoubojstvu, o prisili da se bude uspješan i učinkovit, o televiziji, obitelji, kontroli radanja, terorizmu, revoluciji (Böll, 2005, 13, 18).

zadaću ljudskoga razuma u velikim problemima filozofije, teologije i drugih znanosti. Tomino djelo primjer je neizmjernoga povjerenja u ljudski razum i borbe za puno priznanje naravi i razuma prema vjeri. Štoviše, za Tomu je filozofska mudrost savršeno djelo razuma. Spoznaja Neshvatljivoga po onom što je shvatljivo isprepliće se u Akvinčevu djelu, kao pokušaj da po onom što je jasnije dođe do Onoga koji nam je sasvim nepoznat, do Onoga koji je *Ipsum esse subsistens*. Filozofija i teologija, kao dva različita misaona pristupa svijetu, nisu oprečne, niti je filozofija antiteološka znanost, jer povijest filozofije pokazuje da je problem Boga bio trajno prisutan u filozofskoj misli. Tomin pristup Iskonu, Bogu vrlo je prikladan i suvremen. Prigovori protiv vjere što dolaze iz filozofije trebaju se rješavati argumentima iz filozofije, a ne iz teologije ili autoritetom Objave. Tomino uvažavanje cijele filozofije u teologiji je »pokušaj svjesne tematizacije povijesnog i ljudskog susreta između Boga i čovjeka« (Gavrić, 2000, 72).

U sučeljavanju sa suvremenom misli otkriva se aktualnost Tomine misli. Akvinac je vrlo strukturiran mislilac: pruža način za razmišljanje kako postati neovisan. Svojim pristupom postaje učitelj, model za inkulturaciju i za međureligijski dijalog. Njegov pristup, posebice njegova otvorenost prema drugim tradicijama, može biti veliko obogaćenje. No, potrebno je vrijeme za filozofsku formaciju, koja se u našem vremenu sve više zapostavlja. U brizi za poučavanje i odgoj mladih u današnjoj kulturi obilježenoj zatvorenošću, relativizmom, isključivanjem i odbacivanjem, papa Ivan Pavao II. ističe Tominu filozofiju kao filozofiju otvaranja i univerzalizma, koja uvelike oslobađa ljudskim um. »Filozofija svetog Tome zaslužuje da je današnja mladež pomno proučava i s uvjerenjem prihvati, i to zbog otvorenosti i svestranosti, a to su značajke koje je teško naći u mnogim strujama današnje misli« (Ivan Pavao II., 1998, 13–14). Otvorenost se odnosi na cjelokupnu stvarnost, bez ograničavanja, smanjivanja ili apsolutizacije, prema zahtjevima razuma radi objektivne i cjelovite istine o stvarnosti.

Zbližavanje s Tominom misli može nas učiniti otvorenijima prema problemima našega vremena. Mislioci poput njega — koji nisu uskih pogleda — mogu pridonijeti rješavanju mnogih važnih pitanja i biti osvježeni u raznim raspravama. Toma ne daje gotove odgovore na probleme našega vremena. No, svojim djelom, koje je »najuniverzalnija mislonica i raspravljaonica čovječanstva« (Toma Akvinski, 2005, 12), daje vrijednu sintezu koja pomaže u prosudbi nove situacije i prihvaćanju svega što je istinito i dobro u svijetu.

Važno je upoznati teološko i filozofsko nasljeđe i ne ga olako odbacivati. Francesco Silvestre OP iz Ferrare († 1525.) za Tomu piše da je »čovjek svih vremena«. ⁴ Toma je bio teolog i filozof, ali i vrlo vješt u drugim znanstvenim disciplinama svojega doba. Upravo zato Toma može biti aktualan i danas, primjerice u razmišljanju o klasičnim pitanjima metafizike, ontologije i epistemologije, u proučavanju uzročnosti, odnosa između iskonskoga i drugotnih uzroka. Danas se tomistička filozofija može šire primijeniti na znanosti o životu, o pitanju života.

4 Pod tim je naslovom i dominikanac Jordan Kuničić, jedan je od hrvatskih svjetski poznatih moralnih teologa, napisao knjigu o sv. Tomi 1971. godine.

Tomina onto–antropološka perspektiva zaslužuje i potiče ozbiljna razmišljanja filozofa i bioetičara (Gavrić, 2020). Rasvjetljavanjem Tomine antropologije jasno je koliko njegova antropologija može biti aktualna (Gavrić i Novina, 2024, 209–217). U proučavanju emocija Akvinac je također aktualan jer njegovo shvaćanje *passiones* pokazuje da su emocije dinamična, pokretačka moć, i da utječu na ljudsko tijelo i čovjekovo psihičko zdravlje. To ističe i *Amoris laetitia* (2016.): »Dubok antropološki realizam i velika istančanost u psihološkoj analizi koji karakteriziraju njegov pristup ljudskim strastima (*passiones*), a posebno ljubavi, kao i način na koji u procjeni konkretnoga čina povezuje objektivnost norme, pozornost na konkretne pojedinosti i uvažavanje subjektivnih čimbenika nedvojbeno čine glavni izvor za suvremeno teološko promišljanje i pastoralnu praksu koja iz njega treba proizići« (Bonino, 2016, 519). Tomina misao može biti i bitan doprinos otvorenomu ekumenskomu dijalogu o presudnom pitanju o milosti i opravdanju, zatim i poimanju moralnosti utemeljenoj na čežnji za dobrotom i srećom i organiziranoj prema krepostima i darovima, u skladu s evandeoskim učenjem i s otvorenošću prema najboljim školama klasične filozofije (Žagar, 2020). Konačno, može biti relevantan u kulturi, psihologiji, umjetnosti, duhovnosti, politici, kršćanskoj zajednici i svjetskim religijama (O'Meara, 1997, 201–243).

Tomin stav izvrstan je primjer kreposti intelektualne poniznosti (Y. Congar): uvijek je u raspravi s crkvenom predajom, s drugim teolozima i filozofima te sa samim sobom. Sluša druga mišljenja, čak i sam nastoji biti jasniji i precizniji kod iznošenja svojega nauka, ne boji se promijeniti ili poboljšati svoje stavove ili otkrića. Akvinac nas uči da mislilac ne može ostati ravnodušan i misliti da je njegovo djelo završeno; mora biti stalno u pokretu. Akvinčeva se poniznost može vidjeti i u njegovu stalnom nastojanju da Boga stavi u središte teologije. Iako se to može činiti samo po sebi razumljivim, stvarnost pokazuje da to nije baš uvijek tako. Tako Toma poučava i o teološkoj metodi, tj. shvaćanju Svetoga pisma pomoću crkvenih otaca, te kako integrirati i filozofiju. Pored povijesne dimenzije teologije, ne treba zaboraviti i kontemplativnu i praktičnu narav teologije, te mogućnosti i granice teološkoga govora. Akvinac tako pomaže i u oblikovanju pozitivnoga pogleda na suvremena zbivanja u sekulariziranom društvu, i to u obliku konstruktivnoga dijaloga. Kršćaninov je poziv živjeti s Bogom u konkretnom svijetu, a sv. Toma uzor je kršćanskoga načina mišljenja.

Toma savjetuje da propitkujemo uobičajeni govor kojim se izriče razumijevanje osobnoga iskustva koje imamo o stvarima. Primjerice, problem zdravlja o kojem se toliko govori kao o potpunom stanju dobrobiti i apsolutnom dobru prema kojemu bi trebalo težiti bez obzira na cijenu i koje traži osobnu i kolektivnu odgovornost. No, dok se govori o zdravlju, više se ne govori o naravi, jer je taj pojam izbačen iz uobičajene uporabe, a zdravlje bez shvaćanja čovjekove naravi nije ostvariva opcija. S Akvincem se uči da je narav ono što svaka osoba prima kod rođenja i odražava se u odrastanju, životu, ponašanju i najdubljim težnjama svakoga ljudskoga bića. Toma od Aristotela preuzima definiciju duše kao supstancijalne forme tijela. Za Tomu bit čovjeka nije ni u samoj duši ni u tijelu: »Sama duša nije čovjek, nego je čovjek složenica od duše i tijela« (Toma Akvin-

ski, 2005, 401; *Sth I*, q. 75, a. 4). Ljudskoj je naravi svojstveno da je tjelesna. Duši je potrebno tijelo i Toma ističe da je tijelo »punina duše«. Tijelo je dio onoga što smo i ima svoje dostojanstvo jer je narav otvorena nadnaravi (Novina, 2022).

Isti se problem postavlja u vezi s ekološkom krizom koja dovodi u pitanje način na koji se odnosimo prema okolišu i prema prirodi. Iako je današnje ekološko pitanje daleko od Tomina vremena, ipak nije anakronizam govoriti o Akvinčevoj filozofiji ekologije. Papa Franjo u enciklici *Laudato si'* (2015.) ističe ekološki izazov i nužnost »otvorenosti prema kategorijama koje nadilaze jezik egzaktnih znanosti ili biologije i dovode nas do same čovjekove biti« (LS 11). I dok posvješćuje dužnost brige za prirodu, naš zajednički dom, papa podsjeća na definiciju prirode koju daje sveti Toma Akvinski: »Priroda nije ništa drugo doli plan nekog umijeća, to jest božanskog, utisnut u stvarima, kojim se same stvari kreću prema određenom cilju. To je kao kad bi majstor graditelj broda mogao dati drvu da se samo od sebe pokreće kako bi poprimilo oblik broda« (LS 80; usp. Toma Akvinski, 1884, 96, *Phys.* II, 14, 8).⁵ Središnje pitanje enciklike, ekološko pitanje, potvrđuje povratak teme stvaranja na filozofsku i teološku scenu, a Tomin nauk o stvaranju predstavlja glavni i uvijek dostupni izvor filozofske i teološke tradicije i plodonosna usmjerenja: rehabilitacija metafizičke perspektive, trinitarna dimenzija stvaranja i obnovljena pozornost na specifičan odnos stvorenja prema Stvoritelju, to jest krepost bogoštovlja (religije), kao bitan dio cjelokupne kršćanske duhovnosti (Bonino, 2018).

Povrh svega, Toma Akvinski učitelj je duhovnosti i duhovnoga života. To potvrđuju njegovi tekstovi o molitvi, milosti, bogoštovlju, krepostima i sakramentima. U otkrivanju te dimenzije pomažu i Tomini biblijski komentari, Tomine pjesme i himne koje je spjevao, a neki su dobro prihvaćeni u hrvatskom narodu kao liturgijske pjesme. Sv. Toma smatra se teologom euharistije u pravom smislu riječi (Tück, 2014).

Veličina je tomizma u tom što je uveo Tomu u dijalog s mišlju vremena koje više nije bilo vrijeme u kojem je Toma živio. Tomizam je, kako ga definira poznati švicarski medievist Ruedi Imbach, »oblik mišljenja utemeljen na razložnu uvjerenju po kojem načela, postupak i zaključci Tomine filozofije i teologije tvore temelj razmišljanja u suvremenom svijetu« (Toma Akvinski, 2005, 11).⁶ Ima li mjesta za Tominu misao u našem postmodernom svijetu? One dimenzije na kojima je Akvinac uspostavio plodonosne odnose između filozofije, teologije i drugih znanosti svojega doba imaju vrijednost i u naše doba. Tomina dijaloška metoda

5 Korigirao sam hrvatski prijevod da bude točniji. O Tominoj filozofiji ekologije kroz metafizičku, epistemološku i etičku dimenziju usp. Bolšec, 2015. U SAD–u razvija se *Green Thomism*, posebna tomistička perspektiva o ekologiji, s naglaskom na odnos, hijerarhijski poredak između stvorenja i svrhovitost. Toma je shvatio da se dokidanjem svrhovitosti prirode uništava i sama priroda (Toma Akvinski, 1884, 96; *Phys.* II, 14, 7).

6 Recepcija i aktualizacija Tomine misli može se u Hrvatskoj vidjeti, primjerice, u reakciji Hijacinta Boškovića protiv fašizma i nacionalsocijalizma, Dominika Baraća protiv boljševizma, Jordana Kuničića protiv komunizma te zatim na području socijalne etike, Tome Vereša na području znanstvenoga dijaloga kršćana s marksizmom, Ive Stipičića na području antropologije i Rajmunda Kuparea na području estetike.

otvorenosti i univerzalnosti, Tomin duh sabiranja a ne suprotstavljanja, duh sveobuhvatnosti a ne isključivanja može i danas nadahnjivati interdisciplinarni rad na raznim područjima znanosti i života. Trebalo bi više proučavati tu metodu i oslušivati glas velikoga mislioca svijeta, apostola modernoga doba, kako ga je nazvao Jacques Maritain.

Literatura

- Böll, Heinrich (2005). Radikalac u službi Božjoj: O Tomi Akvinskom. *Marulić*, 38(1), 13–18.
- Bolšec, Nikola (2015). Filozofija ekologije Tome Akvinskoga kao valjana duhovnost. *Obnovljeni Život*, 70(4), 443–456.
- Bonino, Serge–Thomas (2016). Saint Thomas Aquinas in the Apostolic Exhortation *Amoris Laetitia*. *The Thomist*, 80(4), 499–519.
- Bonino, Serge–Thomas (2018). Le thème de la création dans le thomisme contemporain. U: Serge–Thomas Bonino i Guido Mazzotta (ur.), *Dio creatore e la creazione come casa comune: Prospettive tomiste* (str. 11–25). Roma: Urbaniana University.
- FR. *Fides et ratio*. (14. rujna 1998.) Ivan Pavao II., *Fides et ratio: Vjera i razum: enciklika svim biskupima Katoličke crkve o odnosu vjere i razuma*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1999.
- Gavrić, Anto (2000). Poimanje Akvinčeve filozofije u djelu Tome Vereša O.P. U: Anto Gavrić (ur.), *Ljubav prema istini: Zbornik u čast Tome Vereša O.P.* (str. 67–81). Zagreb: Dominikanska naklada Istina.
- Gavrić, Anto (2020). Pravo na život u misli sv. Tome Akvinskog. U: Ivan Antunović et al. (ur.), *Život biraj — elige vitam* (str. 343–361). Zagreb: Filozofsko–teološki institut Družbe Isusove.
- Gavrić, Anto; Novina, Marina (2024). Čovjek kao horizont i biće na razmeđu. Rasvjetljavanje antropologije Tome Akvinskog u djelu Ive Stipičića. U: Ivo Stipičić, Čovjekova granična situacija i njegova egzistencija: Pokušaj otkrivanje egzistencije na temelju fenomena spoznaje: K bitnoj odrednici čovjeka prema Tomi Akvinskom (str. 209–223). Zagreb: Dominikanska naklada Istina.
- Granfield, Patrick (1967). *Theologians at Work*. New York: Macmillan.
- Ivan Pavao II. (1998). *Naučitelj čovječnosti: Doctor humanitatis i drugi spisi o suvremenosti sv. Tome Akvinskoga*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- LS. Papa Franjo (2015). *Laudato si. Enciklika o brizi za zajednički dom*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Novina, Marina (2022). Narav otvorena nadnaravi. *Bogoslovska smotra*, 92(1), 137–149.
- Novina, Marina; Gavrić, Anto (2018). Pitanje početaka svijeta — filozofija znanosti i epistemološki oprez Tome Akvinskog. *Obnovljeni Život*, 73(3), 295–310.
- O’Meara, Thomas Franklin (1997). *Thomas Aquinas, Theologian*. Notre Dame: University of Notre Dame.
- Toma Akvinski (1884). *In octo libros Physicorum Aristotelis: Opera omnia, t. 2*. Rim: Leonina.
- Toma Akvinski (1988). *Summa Theologiae*. Torino: Paoline.
- Toma Akvinski (2005). *Izabrano djelo*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Tück, Jan–Heiner (2014). *Dar prisutnosti: Teologija i pjesništvo euharistije kod Tome Akvinskoga*. Zagreb: Dominikanska naklada Istina.
- Žagar, Janko (2020). *Djelovanje po načelima: Tomistička perspektiva u donošenju moralnih odluka*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.